

AZƏRBAYCANDA ARXEOLÖJİ TURİZMİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

Elnarə Ərşad qızı İsmayılova
Akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu
E-mail: allaqiyeva@gmail.com

İnsanların səyahətləri turizm növlərindən asılı olaraq müxtəlif istiqamətlər üzrə təsnif edilir. Dünya ölkələrində səyahət edən turistlər adətən özünəməxsus tur proqram seçərək, həmin növə uyğun olan paket alır və daimi surətdə əvvəlcədən planlaşdırma həyata keçirir. Azərbaycanda daxili turizm və getmə turizm iştirakçılarının əksəriyyəti rekreasiya, çimərlik, mədəni, müalicə-sağlamlıq turizm istiqamətini seçsələr də, dünya ölkələrində bu tamamilə fərqli tendensiya üzrə inkişaf etmişdir. Ölkəmizdə qismən az inkişaf etmiş və ölkə vətəndaşlarının daha zəif iştirakçısı olduğu turizm növləri də mövcuddur. Hazırda beynəlxalq səviyyədə turizmin bir sıra əlavə növlərinin inkişafı fərqlilik yaratmaq məqsədi ilə əsas hədəfə çevrilmişdir. Bunu da əsasən turizmi daha yaxşı inkişaf etmiş ölkələr həyata keçirir. Bu kimi turizm növlərinin arasında qurman, macəra, ekstremal, spelioturizm, arxeoloji və s. kimi turizm növlərinin adını çəkmək mümkündür. Ölkədə arxeoloji turizmin inkişafı üçün kifayət qədər imkanlar olmasına baxmayaraq onlardan istifadə çox zəifdir.

Açar sözlər: arxeoloji turizm, mədəni turizm, turizmin növləri, turizm obyektləri, arxeoloji mərkəzlər

GİRİŞ

Arxeoloji turizm arxeoloji ərazilərin və arxeoloji qazıntıların aparıldığı yerlərə müxtəlif insanların səyahəti deməkdir. Bu turizm növü əksər vaxtı tarixi-mədəni ehtiyatların və memarlıq nümunələrinin üstünlük təşkil etdiyi yerlərdə təşkil olunur. Bu kimi turizm növlərində iştirak edən şəxslər arxeoloji ekspedisiyaların da tərkibində yer almağa üstünlük verirlər. Mədəni turizmin bir hissəsi kimi çıxış edən arxeoloji turizmdə adətən keçmişə maraq göstərən, ölkə tarixini və onun mədəniyyətini öyrənmək istəyən şəxslər iştirak edirlər. Arxeoloji turizmin müasir zamanda əsas iki istiqaməti mövcuddur:

1. Arxeoloji qazıntı sahələrinə ziyarət
2. Arxeoloji qazıntılarda iştirak

Arxeoloji turizmə üstünlük verən şəxslər uşaqlıq dövründən bu sahə ilə maraqlananlar, elm və təhsil səviyyəsi, dünyagörüşü yüksək olan şəxslərdən ibarətdir. Arxeoloji turizmin ölkədə inkişaf etməsi bu yerlərə olan marağı artırmaqla yanaşı, ölkədəki qazıntı işlərinin də sürətinə təsir göstərir. Həmçinin, insanlar müxtəlif ekspedisiyaların tərkibində iştirak edərək, bu qazıntı prosesini öz gözləri ilə görməyə üstünlük verirlər. Dünyanın bir sıra ölkələrində bu istiqamətdə olan turlar təşkil edilir və ölkə iqtisadiyyatına maliyyə vəsaitləri daxil olur. Arxeoloji qazıntıların aparılması zamanı yeni və müasir avadanlıqlardan istifadə isə labüd hal sayılır [4].

MATERIAL VƏ METODLAR

Arxeoturizm və ya Arxeoloji turizm mədəni turizmin bir növü olub arxeologiyaya olan ictimai marağı təbliğ etmək və tarixi ərazilərin gələcək üçün qorunması məqsədini daşıyır. Arxeoloji turizm arxeologiyanın ictimaiyyətdə təbliği, arxeoloji ərazilərə, muzeylərə, izahat mərkəzlərinə səfərlər, tarixi hadisələrin canlandırılması, yerli əhalinin qədim adətlərinin bərpası, festivallar və teatrlarla əlaqəli bütün məhsulları əhatə edir. Arxeoloji turizm arxeoloji və mədəni irs

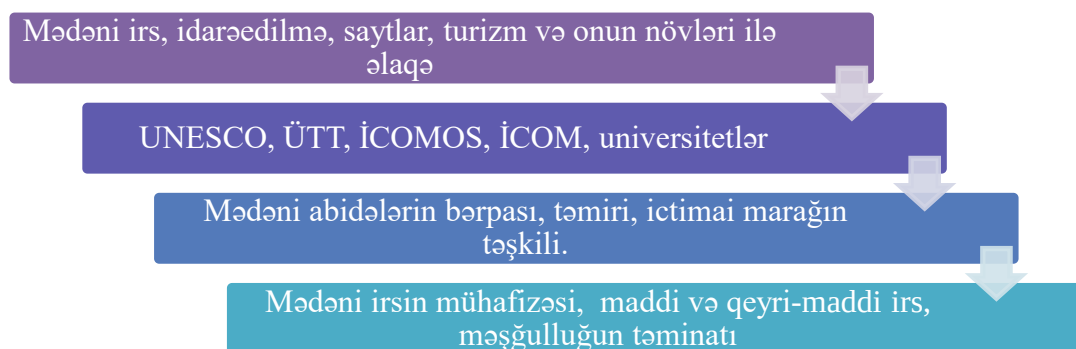
ərazilərinin təbliği ilə yanaşı, həm də bu ərazilərə onlara zərər vura da bilər və buna görə də bəzən müdaxilə turizminə çevrilmək təhlükəsi yaranır. Arxeoloqlar hesab edirlər ki, turizm keçmişə baxışları və bilikləri təşviq edir. Lakin, arxeoloji obyektlər turizm qurumları tərəfindən idarə olunanda, bilet və suvenir satışlarından daxilolmalar daha böyük əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır və sual yaranır ki, ərazini ictimaiyyətə açıq saxlamaqmi daha dəyərlidir, yoxsa qapalı saxlayıb dəyə biləcək zərərlərdən qorumaq daha məqsəduyğundur? Arxeoloji materiallara vurulan zərər yalnız birbaşa dağıtma, yerdəyişmə, oğurlama şəklində deyil, bəzən də bilavasitə yollarla mümkün olur. Məsələn, düzgün planlaşdırılmamış yol, restoran, mağaza və otel tikintisi sürüşmələrə, sel basqınlarına və torpağın aşınmasına səbəb olur. Arxeoloji turizmin özünəməxsus funksiyaları mövcuddur (Şək.1)

Şəkil 1. Arxeoloji turizmin funksiyaları

Arxeoloji turlarda iştirak zamanı sizə verilən müddət bir həftədən az olmur. Turda iştirak etdiyiniz müddət ərzində hazırlanmış kiçik evciklərdə və çadırlarda yaşamaq tələb olunur. Bu turizm növünün iştirakçıları lüks şəraitdə olan yerləşdirmə müəssisələrində yerləşmir və qidalanma nümunələri də adətən milli təamlar üzərində təşkil olunur. Bəzən ümumi arxeoloji lagerlər tərtib edilir ki, burda da 100-150 nəfərə yaxın insan məskunlaşır. Arxeoloji turlarda hava nəzərə alınmır və istənilən hava şəraitində insanlar öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər. Deməli, bu növdə olan turizm digərlərindən əsaslı surətdə fəaliyyət prosesi ilə fərqlənir [5].

Dünyanın bir sıra ölkələrində arxeoloji turizmlə bağlı turlar təşkil olunur. Bunlara nümunə kimi İtaliyada Vezuvi vulkanının partlaması nəticəsində küllər altında qalan Pompey, Stabii və Herkulanum şəhərlərini göstərmək olar. Pompey və Herkulanum kimi arxeoloji turizm obyektlərinə yalnız qrup şəkilində təşkil edilmiş turlarla deyil, fərdi şəkildə də gəzintilər mövcuddur. Turistlərlə yanaşı, dünyanın bir sıra ölkələrində tələbələr, alimlər və bir sıra tədqiqatçılar məhz həmin əraziyə gəlirlər. Şəhərlərdə aparılan araşdırmalar hələ də bitmiş hesab olunmur. Durmadan aparılan arxeoloji qazıntılar yeni yerlərin kəşf olunmasına səbəb olur. Bununla bağlı hətta istənilən turist də bu qazıntılarda yaxından iştirak edə bilər. Belə ki, əllərinə arxeoloqların istifadə etdikləri alətləri götürən şəxslər mütəxəssislərin başçılığı ilə tarix yaratmaq şansına malikdirlər. Bu kimi proseslər yalnız turizmin inkişafına dəstək olmur, eyni arxeoloji qazıntıların maliyyələşməsinə də səbəb olur. Həmçinin, bu kimi şəxslər arxeoloqlar üçün əlavə işçi qüvvəsi hesab olunur.

Şəkil 2. Arxeoloji turizmi əhatə edən xüsusiyyətlər

30 oktyabr 2014-cü ildə İtaliyanın Paestum şəhərində “XVII Arxeoloji turizm üzrə Aralıq dənizi yarmarkası” işə başlayıb. Əhatə dairəsinə, mövzu və konsepsiyasına görə dünyada yeganə layihə hesab edilən, UNESCO, İKKROM, ICOMOS və Dünya Ticarət Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumların tərəfdaşlıq etdiyi yarmarkada həmin il Azərbaycan xüsusi qonaq ölkə qismində iştirak etmişdir. Bu yarmarka vasitəsi ilə 20-dən artıq ölkə turizm imkanlarını və adət-ənənələrini təbliğ edir. Burada ölkəmizdə aparılan arxeoloji tədqiqatlarla bağlı məlumatlar, o cümlədən “Orta əsr Ağsu şəhəri”, “Orta əsr Şəmkir şəhəri”, “Göytəpə neolit kəndi” və “Qədim Qəbələ” arxeoloji ərazilərinə, eləcə də Qarabağ bölgəsinin arxeoloji irsinə və burada aparılmış tədqiqatlara həsr edilən virtual turların daxil olduğu multimedia məhsulları, “Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar” mövzusunda ingilis və italyan dillərində kitablar, “Azərbaycan” fotoalbomu və turizm potensialımızın əks edildiyi digər materiallar nümayiş olunub.

2014-cü ildə İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının İqtisadi və Ticarət Əməkdaşlığı üzrə Daimi Komitəsinin (COMCEC) dəstəyi ilə həyata keçirilən “Ümumi Mədəni İrs Şəhərləri” beynəlxalq arxeoloji turizm layihəsi mühüm rola malikdir. Dörd ölkəni - Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistanı əhatə edən layihə 2015-ci ildə də davam etdi. Bu layihə çərçivəsində təşkil olunacaq Arxeoloji düşərgələr gənclərin mədəni irs abidələrimizi tanımaları ilə yanaşı arxeologiyaya və qədim tariximizə olan marağın formalaşmasına təsir göstərirdi.

Uzun illərdə ki, ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən və arxeoloji ehtiyatların bir qismini özündə cəmləşdirən marşrutlar mövcuddur. Bunların arasında “Arxeoloji turizm marşrutu” və “Orta əsr Ağsu şəhərinə arxeoloji tur”u aid etmək olar. “Arxeoloji turizm marşrutu” Bakı şəhəri və onun ətrafında aparılan qazıntıları özündə birləşdirir. Xüsusən, İçərişəhər və Qala Arxeoloji-Etnoqrafik Muzey kompleksi gələn turistlərə təklif olunmaqla yanaşı, Ağsu, Şəmkir və Tovuz rayonlarına da gəzintilər hazırlanır. Orta əsr Ağsu şəhərinə təşkil olunmuş arxeoloji tur isə Şirvan ərazisini əhatə edir. Yəni Bakı gəzintisindən sonra ziyarətçilər Ağsu şəhəri ilə yanaşı Şamaxı, Basqal və Lahıc kimi ərazilərə də aparılır. Bu kimi turların təşkili Azərbaycan mədəniyyətinin, onun tarixini başqa ölkələrə tanımaqda mühüm rola malikdir. Çünki tarixi və mədəni turizmin növləri arasında olan arxeoloji turizm qədimliyinə və faktlarına görə digərlərindən daha əhəmiyyətlidir.

Dövlət qurumlarının dəstəyi ilə Qəbələ-Şəki-Tovuz-Şəmkir-Ağsu istiqaməti üzrə turizm şirkətlərinin və KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə həyata keçirilən “Azərbaycanda arxeoloji turizm” mədəni turizm marşrutu hazırlanmışdır. Belə infoturların hazırlanması turizm şirkətlərini tarixi və mədəni ehtiyatlara malik ərazilərə səyahət etməyə meylli edir. Nəticədə onlar hazırladıqları tur paketlərin tərkibinə arxeoloji cəhətdən əhəmiyyətli olan obyektləri də salırlar.

Azərbaycan Respublikasında arxeoloji turizm imkanları mövcuddur. Lakin onlardan istifadə hələ ki, aşağı səviyyədədir. Bir sıra regionlarda arxeoloji qazıntılar aparılsa da, onların ümumi tur formasında hazırlanması prosesi olduqca ləng gedir. Xüsusən, turizm şirkətləri tərəfindən bu istiqamətə diqqət az ayrılmışdır. Hazırda arxeoloji obyektlərdə lazımi infrastrukturla və müasir avadanlıqlarla təminat aparılmayıb. Bu da həmin ərazilərə ziyarətçilərin və gələcək turizm iştirakçılarının cəlb olunmasına mənfi təsir göstərir.

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Keçən əsrin 80-ci illərində orta əsr Şabran şəhəri ərazisinin müxtəlif sahələrində arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Qazıntı işləri zamanı əldə olunmuş ən böyük nailiyyət orta əsr qəsrinin aşkar edilərək üzə çıxarılması olmuşdur. Uzun müddətdən sonra 2012-ci ildən başlayaraq orta əsr Şabran şəhərində yenidən arxeoloji tədqiqatlar bərpa edildi.

2014-cü il arxeoloji qazıntıların gedişində qəsr ərazisindəki 100 kv.m-lik sahə 4 m dərinlikdə qazılaraq tədqiq olunmuşdur. Çox təəssüflə bildirmək lazımdır ki, ərazidən əldə olunmuş nümunələrin əksəriyyəti Şabran Diyarşünaslıq Muzeyinə verilmişdir. Ərazidə aşkar olunmuş nümunələrin muzeyə eksponat kimi vermək əvəzinə həmin ərazi yaxınlığında yeni muzey binasının tikilməsi məqsəda uyğun olardı. Çünki əksər dünya ölkələri hazırda bu təcrübədən geniş şəkildə yararlanır.

2010-cu ilin mart ayından "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin təşəbbüsü və maliyyə dəstəyi ilə AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu və Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin əməkdaşlarından ibarət ekspedisiya tərəfindən Ağsuda başlanmış arxeoloji tədqiqatlar uğurla davam edir. Arxeoloji tədqiqat zamanı qazıntı sahəsindən digər maddi mədəniyyət nümunələri ilə yanaşı çoxsaylı gümüş və mis sikkələr aşkar edilmişdir. Ağsu şəhər yerində aşkar edilən sikkələr tək və dəfinə şəklində tapılmışdır. Təbiidir ki, digər tapıntıların dövrünün təyin edilməsi, dövrün sosial-iqtisadi və siyasi həyatına, beynəlxalq ticarət yollarının istiqamətinə aydınlıq gətirmək baxımından numizmatik materialların rolu əvəzsizdir.

Ağsu şəhərində açıq səma altında muzey inşa olunmuşdur. Şüşə lövhələr altında ekspozisiya qurulmuşdur. Əlbəttə görülən işlər çox yüksək səviyyədə olmasa da ümumilikdə mühafizə üçün qaneedicidir. Ən azından daxili turizm iştirakçıları və gəlmə turizmin nümayəndələrini bura cəlb etmək mümkündür.

Arxeoloji qazıntıların aparıldığı bölgələrimizdən biri də təqribən 800 il Qafqaz Albaniyasının paytaxtı olan Qəbələdir. Bu bölgədə arxeoloji tədqiqatlar 1926-cı ildən başlayaraq müəyyən fasilələrlə, 1959-cu ildən isə ardıcıl şəkildə aparılır. Qəbələnin zəngin tarixinin üzə çıxarılmasında son illərdə SEBA - Azərbaycan-Koreya Mədəniyyət Mübadiləsi Assosiasiyasının gördüyü işlər mühüm yer tutur. Bu məlumatlarla SEBA-nın dəstəyi ilə tikilən Qəbələ Arxeoloji Mərkəzində tanış olmaq mümkündür.

Qəbələ Arxeoloji Mərkəzinin üçmərtəbəli binası sərgi salonu, arxeoloji fond, bərpa laboratoriyası, konfrans zalı və arxeoloqların çalışdığı otaqlardan ibarətdir. Burada, həmçinin Qəbələ Dövlət Tarix-Bədii Qoruğunun ofisi də fəaliyyət göstərir. AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Qəbələ arxeoloji qrupu və SEBA-nın dəstəyi ilə Koreya arxeoloqları birgə qazıntı işləri həyata keçirirlər. Arxeoloji qazıntılar əsasən Qəbələnin antik şəhər yeri, Səlbir və Qala ərazilərində aparılır. Qazıntılar zamanı əldə olunan 1500-ə yaxın eksponat sərgidə nümayiş etdirilir. Əldə olunan yeni eksponatlar Arxeoloji Mərkəzdə ən müasir texnologiyalara cavab verən laboratoriyalarda bərpa olunduqdan sonra nümayiş etdirilir. Əldə edilən bütün eksponatlar haqqında dövrü hesabatlar və tapıntı kitabları nəşr olunub [3].

Göytəpə neolit yaşayış məskəni Tovuz rayonu ərazisində yerləşir. Hal-hazırda Göytəpə ərazisində arxeoloji qazıntılar aparılır. Bu işə Tokio Universitetindən olan arxeoloq mütəxəssislər də qoşulmuşlar. Burada aparılan tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının ən qədim dövrü ilə bağlı çox ciddi elmi materiallar əldə edilmişdir. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində tapılmış Göytəpə neolit yaşayış məskəni Şərq və Qafqaz əlaqələrini özündə əks etdirən çox nümunəvi və parlaq bir arxeoloji abidədir. Hesab olunur ki, bu tapıntı dünya tarixi üçün böyük önəm daşıyır. Ona görə də, 2012-ci ildən etibarən arxeoloji abidədə qazıntılar konservasiya işləri ilə paralel aparılır.

Gəncə-Qazax iqtisadi-coğrafi rayonunda arxeoloji turizmin inkişafı üçün kifayət qədər potensial imkanlar mövcuddur. Artıq bir neçə ildir ki, üç Fransız-Azərbaycan birgə komandası Azərbaycanın üç regionunda (Tovuz, Lənkəran və Naxçıvan) arxeoloji qazıntılar aparır. Bu elmi-tədqiqat sahəsində əməkdaşlıq iki ölkənin qurumları (AMEA və CNRS – Fransa Milli Araşdırmalar Mərkəzi) arasında aparılan əməkdaşlığa əsaslanır və əsasən müxtəlif tarixi dövrlərə əhatə edir. “Mesopota-

miya ilə, eramızdan əvvəl V və IV əsrlər Qafqaz regionu arasında münasibətlər” adlı mövzunu əhatə edən arxeoloji araşdırmalar Tovuz rayonunun Məntəş Təpə ərazisində gerçəkləşdirilir.

2008-ci ildən başlayaraq hər il Fransa Milli Araşdırmalar Mərkəzinin, Tokio Universitetinin əməkdaşlarının iştirakı ilə stasionar arxeoloji qazıntılar aparılmışdır. Abidə rayonun turizm marşrutuna daxil edilmişdir. Ölkəmizdə “2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq, cari ildə abidənin ətrafının abadlaşdırılması, Elmin İnkişaf Fondunun qrant-layihəsinə uyğun olaraq əsaslı şəkildə elmi-tədqiqat işlərinin davam etdirilməsi və ərazidə açıq səma altında muzeyin – arxeoparkın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur [2].

Ölkədə arxeoloji tədqiqatların cəmləşdiyi əsas elmi mərkəz olan AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu bir çox sərhəd bölgələrində olduğu kimi, 2009-cu ildən etibarən Qazax və Ağstafa rayonları ərazisində də elmi ekspedisiyanın fəaliyyətini bərpa edərək bölgədə irimiqyaslı tədqiqatlar həyata keçirir. Qazax arxeoloji ekspedisiyası rayonunun Çaylı kəndi ərazisindəki Sarvantəpə yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar aparmışdır. Qazax arxeoloji ekspedisiyasının ikinci böyük tədqiqat sahəsi Ağstafa rayonu ərazisindəki Yastıtəpə yaşayış yeridir [1, s. 24].

Hazırda davam edən arxeoloji qazıntılardan sonra Naftalan şəhəri ərazisində iki, Goranboy rayonu ərazisində isə bir sıra qəbir abidəsi qeydə alınıb. Orta Tunc dövrünə aid kurqanların bir qrupu Daşkəsən rayonunda, Xoşbulaq yaylağında yerləşir. AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun ekspedisiya qrupu Gəncə şəhəri və ətraf ərazilərdə arxeoloji kəşfiyyat xarakterli tədqiqatlar aparıb.

Cəlilabad rayonu hazırda turizmin ləng inkişaf etdiyi mərkəzlərdən hesab olunur. Rayonun Veri kəndi yaxınlığında Son Tunc dövrünə aid (m.ə. II minilliyin II yarısı) zəngin arxeoloji materiallara (tunc qılınç, və xəncərlər, ox və nizə ucluqları, qara gil qablar, qızıl lövhəcikli asmlar) malik daş qutu qəbirlər və kiçik kurqanlardan ibarət qəbiristanlıq mövcuddur. Uzunəpə kəndi yaxınlığındakı Tunc və Dəmir dövrlərinə aid nekropol, Dəmir dövrünə aid Kazaçı kurqanı, Göytəpə qəsəbə yaxınlığında Tunc dövrünə (m.ə. VI minillik) aid yaşayış yeri və kurqanlar, Privolnoye kəndi yaxınlığında Tunc dövrünə aid kurqanlar arxeoloji abidələr sırasındadır. Allar kəndi yaxınlığında Eneolit Dövrünə aid Ölütpə yaşayış yeri, Cəlilabad şəhəri yaxınlığında Mişarçay yaşayış yeri, XIX əsrə aid hamam, Üçtəpə kəndi yaxınlığında Əliköməktəpə, Fəxtəpə yaşayış yerləri arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunmuşdur. Təklə kəndi yaxınlığında Qızıtpə yaşayış yeri (m.ə. III minillik), Cəlair kəndi yaxınlığında Eneolit Dövrünə aid Xudutəpə yaşayış evləri də bu qəbildən olan abidələr sırasındadır.

Masallı rayonunda arxeoloji turizmin inkişafı üçün kifayət qədər potensial imkanlar var. Qızılağac kəndi yaxınlığında Dəmir Dövrünə aid Xəzitəpə kurqanı, Hişkəderə kəndi yaxınlığında tunc Dövrünə aid Xudabaxış yurdu nekropolu, Barzətəpə, Gavurtəpə kurqanları, Təzə Alvadı kəndində Tunc və Dəmir dövrünə aid Məmmədtəpə İstəpə, Altıtəpə kurqanları buna əyani misaldır.

Arxeoloji abidələrin geniş yayıldığı ərazilər sırasında Lənkəran rayonunun da adını qeyd etmək lazımdır. Belə ki, İstisu qəsəbəsində yaxınlığında Tunc Dövrünə aid “Yeddi Qardaş” kurqanları (VII əsr), Haftoni kəndi yaxınlığında Tunc Dövrünə aid “Haftoni” kurqanları (VII əsr) maraqlı obyektlərdəndir. Gəgiran kəndi yaxınlığında antik dövrə aid Babək və Şahalakon yaşayış yerləri (III-VIII əsrlər) isə qədim insan məskənlərinin məhz burada gerçəkləşdiyinə sübutdur.

Telman, Pensər, Təngərud, Şuvi və s. kəndlərdə Tunc və Dəmir Dövrələrinə aid Astara kurqanları arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunmuşdur. Kromlexlə əhatə edilmiş daş qutu və sərdabə formalı qəbirlər, gil qablar, saplaqlı tunc nizə ucları, dördtilli bizlər, daşdan qaban fiqurları aşkar edilmişdir. M.ə. III minilliyin ortalarında bu ərazinin tayfaları metallurgiya sahəsində yüksək qabiliyyətlərə malik olmuş, tökmə üsulla mərgümlü tunc məmulatlar hazırlayırmışlar.

Lerikin Veri kəndi yaxınlığında Son Tunc Dövrünə aid (m.ə. II minilliyin II yarısı) zəngin arxeoloji materiallara (tunc qılınç və xəncərlər, ox və nizə ucluqları, qara gil qablar, qızıl lövhəcikli asmlar) malik daş qutu qəbirlər və kiçik kurqanlardan ibarət olan qəbiristanlıq açıq səma altında muzeyə çevrilməsi mümkün olan potensial imkanlardan biridir. Turistlərin axın edəcəyi əsas yerlər

sırasına Şingədulan kəndi yaxınlığında küp qəbirlər nekropolu, antik dövrə aid Qız qalası, Noda kəndi yaxınlığında Noda antik dövr yaşayış yerini aid etmək olar. Gəlmə turizmin iştirakçıları üçün Büzeyir kəndi yaxınlığında Daş dövrünə aid Büzeyir mağarası, Qosmaliyan kəndi yaxınlığında Tunc və Dəmir dövrlərinə aid Qızıurdu yaşayış yeri, Hiveri nekropolu daha cəlbedici yerlərdəndir.

YEKUN NƏTİCƏ

Azərbaycan Respublikasında arxeoloji turizmin inkişafı üçün bütün abidələrin yaxınlığında nişanların qoyulmasına, bu yerlərin istər dövlət orqanları, istərsə də yerli vətəndaşlar tərəfindən mühafizəsinə, yeni açılacaq turizm marşrutlarına salınmasına ehtiyac vardır. Dünya praktikasına nəzər salsaq bu kimi yerlərin hər birinə ümumi turlar təşkil edilir. Bu turlarda ərazi ilə bağlı yalnız qısa tarixi və mədəni əhəmiyyətli informasiyalar verməklə kifayətlənmirlər. Eyni zamanda müxtəlif mövzulara aid edilən muzeylərin yaradılmasına və qazıntı zamanı tapılmış nümunələrin eksponatlar kimi sərgilənməsinə ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ekoturizm potensialı: [2 cildə] / Q.Ş. Məmmədov, E.Y. Yusifov, M.Y. Xəlilov [və b.] – Bakı: Şərq-Qərb, – c. 2. – 2012. – 360 s.
2. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, “2010-2014-cü illər üçün Xalq Yarıdıcılığı Paytaxtları” Proqramı. – Bakı, 2009. URL: <https://president.az/articles/2964>
3. Məmmədova, G.H. Azərbaycan memarlıq tarixi. Qədim və Erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycan memarlığı: I cild / G.H Məmmədova, S.X. Hacıyeva. – Bakı: Şərq-Qərb, – c. 1. – 2013 – 268 s.
4. Pekin, F. Çözüm: Kültür turizmi / F. Pekin. – İstanbul: İletişim yayınları, –2011. – 348 s.
5. Сущинская, М.Д. Культурный туризм / М.Д.Сущинская. – Москва: СПбГУЭФ, – 2010. – 128 с.
6. Douglas C.Comer, Willem J.H. Tourism and archaeological heritage. – Paris, 2011, https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1208/1/III-1-Article2_Comer_Willems.pdf

CURRENT SITUATION OF ARCHAEOLOGICAL TOURISM IN AZERBAIJAN

E.A. Ismayilova

Human travel is classified into different branches depending on the type of tourism. Tourists traveling around the world usually choose a unique tour program, receive a package suitable for that type, and regularly plan in advance. Although the majority of domestic tourism and outbound tourism participants in Azerbaijan choose recreational, beach, cultural, medical and health tourism, this has developed in a completely different trend in the world. There are also types of tourism in our country, which are partially underdeveloped and have a weaker participation of citizens. At present, the development of a number of additional types of tourism at the international level has become the main goal in order to make a difference. This is mainly done by countries with better tourism development. Such types of tourism include gourmet, adventure, extreme, speliotourism, archeology and etc. Although there are enough opportunities for the development of archeological tourism in the country, their use is very rare.

Keywords: *archeological tourism, cultural tourism, types of tourism, tourism objects, archeological centers*

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Э.А. Исмайлова

Путешествия людей классифицируются по разным направлениям в зависимости от типа туризма. Туристы, путешествующие по миру, обычно выбирают уникальную программу тура, получают подходящий для этого типа пакет и проводят планирование заранее. Хотя большинство участников внутреннего и выездного туризма в Азербайджане выбирают рекреационный, пляжный, культурный, лечебный и оздоровительный туризм, в мире развитие происходило в совершенно иной тенденции. В нашей стране также имеются виды туризма, которые развиты слабо и имеют более слабое участие граждан. В настоящее время развитие ряда дополнительных видов туризма на международном уровне стало основной целью для изменения ситуации. В основном это делают страны с более развитым туризмом. К таким видам туризма относятся гастрономический, приключенческий, экстремальный, спелиотуризм, археологический и др. Хотя возможностей для развития археологического туризма в стране достаточно, использование их очень мало.

Ключевые слова: *археологический туризм, культурно-познавательный туризм, виды туризма, объекты туризма, археологические центры*